

archæologia historica 3

Zborník príspevkov prednesených
na IX. celoštátnej konferencii o problematike
archeologického výskumu stredoveku,
zameranej na hlavnú tému
Typy sídlisk v 10.—13. storočí na území
Československa a ich vzájomné vzťahy

Nové Vozokany 2.—7. októbra 1977

NAKLADATELSTVÍ BLOK

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V NITRE
A MUSEJNÍ SPOLEK V BRNĚ

Nové poznatky o opevnění Starého Města pražského

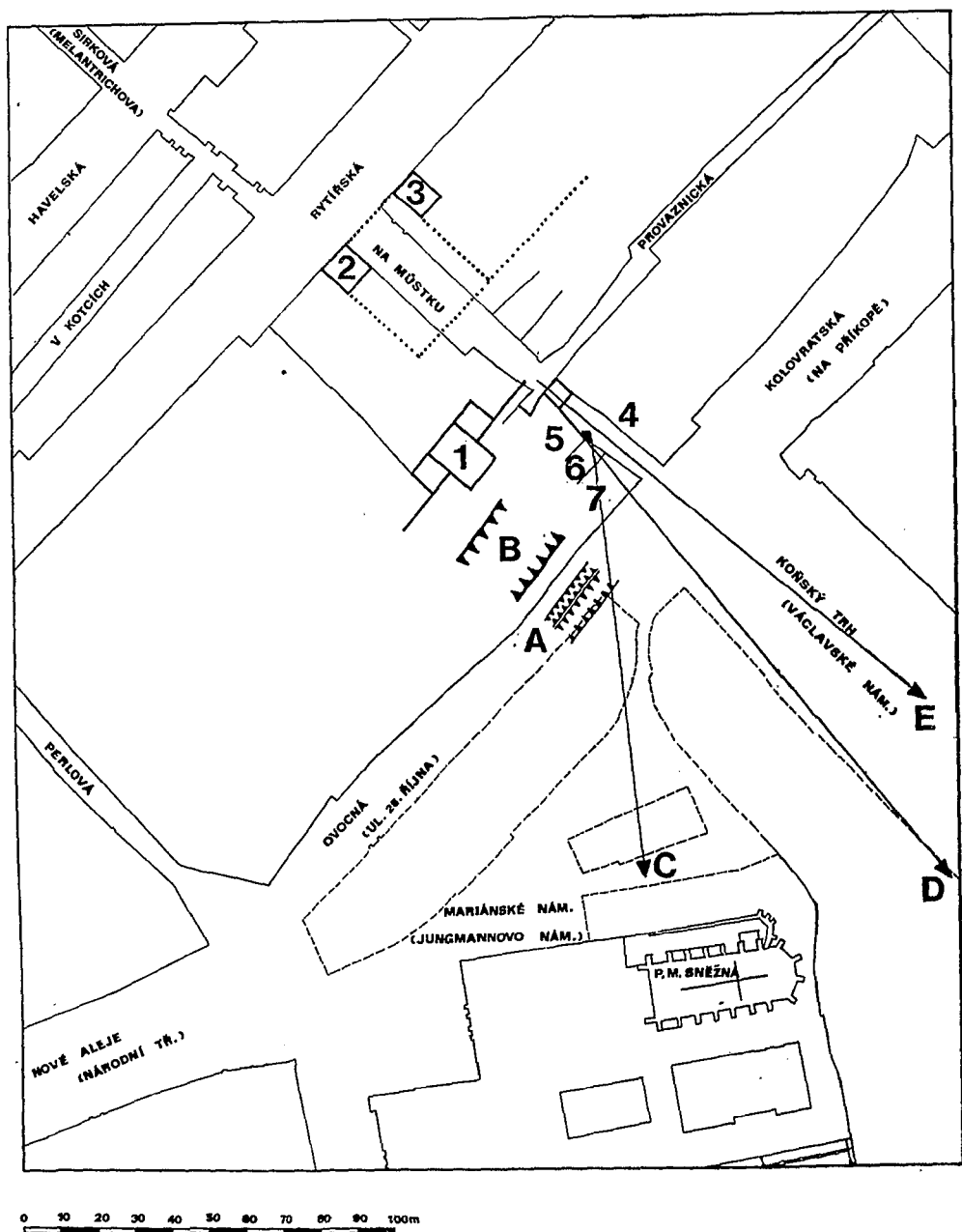
VLADIMÍR PÍŠA

Historik měst pražských W. W. Tomek napsal o opevnění Starého Města pražského, že se skládalo „ze dvojí zdi a dvou příkopů, mimo které ještě šla kolem strouha, kterou prý dešťová voda, čili jak se mysliti dá, vůbec voda, když trochu vystoupila, tekla od Vtavy až zase k Vltavě“ (Tomek, 1855, s. 214).

Při popise bran v tomto opevnění konstatoval Tomek o svatohavelské bráně, že stála na nynějším rohu Provaznické ulice a Můstku. Nové bádání o vývoji města však prokázalo nálezem ve dvorní části objektu čp. 404/I., že monumentální Havelská brána stála poněkud západněji, než novější branka v ulici Na můstku, kterou znal Tomek ještě před její likvidací (Líbal—Píša, 1954, s. 257—262).

Po společném prostudování dosavadních výsledků bádání o vývoji měst pražských jsme s Dobroslavem Líbalem provedli i rekonstrukci průchodu úplného staroměstského opevnění z doby kolem poloviny 13. století zakreslením do Jüttnerova plánu Prahy z let 1811—1815. (Podklad pro směrný územní plán hl. m. Prahy. Zadání plánovacího referátu ÚNV hl. m. Prahy. Uloženo v archívu ÚHA města Prahy. Líbal—Píša, 1954). Dislokaci zdí, parkánu příkopu a jednotlivých bran i věží jsme provedli podle situace zachovaných památek, podle Langweilova modelu Prahy z roku 1830, podle katastrálního plánu z roku 1841 a hlavně podle výsledků studia plánové dokumentace jednotlivých domů, stojících při hradbách a na místě hradeb. (Archívy hl. m. Prahy a jednotlivých odborů výstavby ONV v Praze.) Z archívu hl. m. Prahy pochází i měřická dokumentace nálezu příkopu na místě zbořeného domu čp. 392/I., která nám posloužila jako podklad pro rekonstrukci šíře příkopu, zakreslenou do Jüttnerova plánu (Ječný, v tisku).

V pokusu o urbanistickou rekonstrukci raně středověké Prahy jsme si s D. Líbalem položili otázku, zda hlavní výrobní, obchodní a sídlištní centra nebyla nějak opevněna a k tomuto účelu nebylo na pravém břehu využito přírodní prohlubně, zvláště na místě dnešní Revoluční třídy (Líbal—Píša, 1958, s. 23). Ve studii o ztvárnění povrchu pražské půdy v období raného feudalismu jsem tuto domněnku dále rozvinul (Píša, 1958, s. 25—31). Domněnky vycházely ovšem ze skutečnosti nálezu pevnostního příkopu uvnitř bloku domů (Soupis nálezů pozůstatku příkopu: Janská, 1973, s. 50—51). Tomkova zmínka o dvou příkopech a vodoteči nebyla tehdy vzata v úvahu. Nedůvěra v písemné prameny měla hlavní příčinu v konfrontaci se dvěma vyobrazeními příkopu mezi Starým a Novým Městem pražským. Tzv. Vratislavský prospekt Prahy z roku 1562 zachycuje relativně široký, kónický příkop s úzkými mostky, a to po celé délce zobrazení od řeky až mezi objekty u ruiny kostela P. M. Sněžné. Nepřesnost zobrazení města v tomto prospektu nedovoluje přesně určit, zda autor zobrazil

Obr. 1. Situace okolí Havelské brány a ulice Na můstku v Praze-Starém Městě. Kreslila ing. B. Kunftová podle plánu z r. 1841.

Legenda: 1 – Havelská brána s hlavní hradbou opevnění. Dnes zadní dvorní křídlo objektu čp. 404/I. 2 – Věžové jádro domu ve dvorci rýchtáře. Dnes část objektu čp. 404/I. Pravděpodobný původní rozsah dvorce rýchtáře je označen tečkovanou linií (před proražením ulice Na můstku). 3 – Věž dvorce z první poloviny 13. století. Dnes viditelná v domě čp. 403/I. Tečkovaně označena pravděpodobná hranice dvorců u opevnění. 4 – Vlevo od číselce vyznačena situace pískovcového pilíře dřevěného mostu přes příkop (pod chodníkem a hraniční zdí mezi domy čp. 379 a 380/I). 5 – Dům čp. 380/I s brankou z r. 1463 přistavěnou k parkánové zdi opevnění. Uliční průčelí souhlasí s průčelím kamenného mostku přes poloza- sypaný příkop, objeveným v roce 1976. 6 – Situace domu čp. 379/I. 7 – Situace domu čp. 378/I, jehož sklepy přesahovaly do Ovocné ulice. A – Přibližný rozsah soustavy vodoteče, valu a příkopu pod ulicí 28. října podle geologického výchozu ve stavební jámě pro vestibul metra. B – Přibližný rozsah pevnost- ního příkopu staroměstského opevnění z první poloviny 13. století. C – Osa prvního dřevěného (?) mostku přes příkop vedoucí po východním okraji mostu od parkánové zdi na staré předmostí Havelské brány před systémem vodoteče, valu a příkopu (A). D – Osa druhého kamenného mostku přes poloza- sypaný příkop, vedoucí po východním čele mostku od parkánové zdi na nové (?) předmostí opevnění (na zasypaném systé- mu vodoteče, valu a příkopu – A) směrem k pozdějšímu bloku domů na Koňském trhu. E – Osa nové části ulice Na můstku od nové branky na střed Koňského trhu po výstavbě bloku domů při ohradě kláštera u P. M. Sněžné. (V situaci jsou ulice vyznačeny názvem z roku 1841, v závorce uvedeny dnešní názvy.)

zde hlavní příkop, nebo Tomkem zmíněnou „strouhu pro dešťovou vodu“. Některé známky (blízkost věží kostelů sv. Štěpána a sv. Martina ve zdi) by mohly svědčit pro první možnost, celkový průběh a dislokace, hlavně však nedostatek zobrazení hradeb a věží hovoří spíše pro druhou alternativu, tj. že autor nám zde zachytil vodoteč, která odváděla dešťovou a pramenitou vodu z Nového Města a při katastrálních, tzv. stoletých vodách mohla sloužit i jako průtok nadmíru vzduté Vltavy. Druhá alternativa je asi podpořena i zobrazením příkopu v tzv. Sadelerově prospektu Prahy z roku 1606, daleko přesnějším než starší zobrazení. Zde příkop je méně výrazný, mostky zřetelně kamenné a vodoteč je patřičně vzdálena od věží výše zmíněných kostelů. Příkop pak ústí do Vltavy, což dokazuje jeho funkci, jako odvodnění (Ruth, 1903, s. 186). Huberova veduta z roku 1769 zachytila obdobný stav, který jsme spatřili na Sadelerově prospektu, tj. vodoteč s můstkem u ulic Voršílské, Spálené a Martinské. Hergelův plán Prahy z roku 1787 dokumentuje vyústění vodoteče z podzemí severně Voršílské ulice. Nepatrný zbytek vyústění do Vltavy zaznamenal i Jüttner ve svém geodeticky přesnějším plánu. Je zajímavé, že přibližně v místech příkopu zachycují obrazy města z doby o čtvrt století mladší než Huberovo panorama stromořadí (bratři Hegerové v r. 1794), podle něhož i ulice dostala tehdy své jméno.

Konstatace Tomkova o existenci dvojího příkopu a odvodňovací strouhy v konfrontaci událostí, líčených v kronikách, jakož i existence pohřebiště z 9. a 10. století uvnitř systému opevnění z první poloviny 13. století (čp. 310/I) přivedla mě v roce 1965 a 1971 k tvrzení, že někde při novém opevnění Starého Města zůstaly asi zbytky starého opevnění sídliště na pravém břehu Vltavy (Piša, 1965, s. 27, 40, 41; Piša, 1971, s. 88).

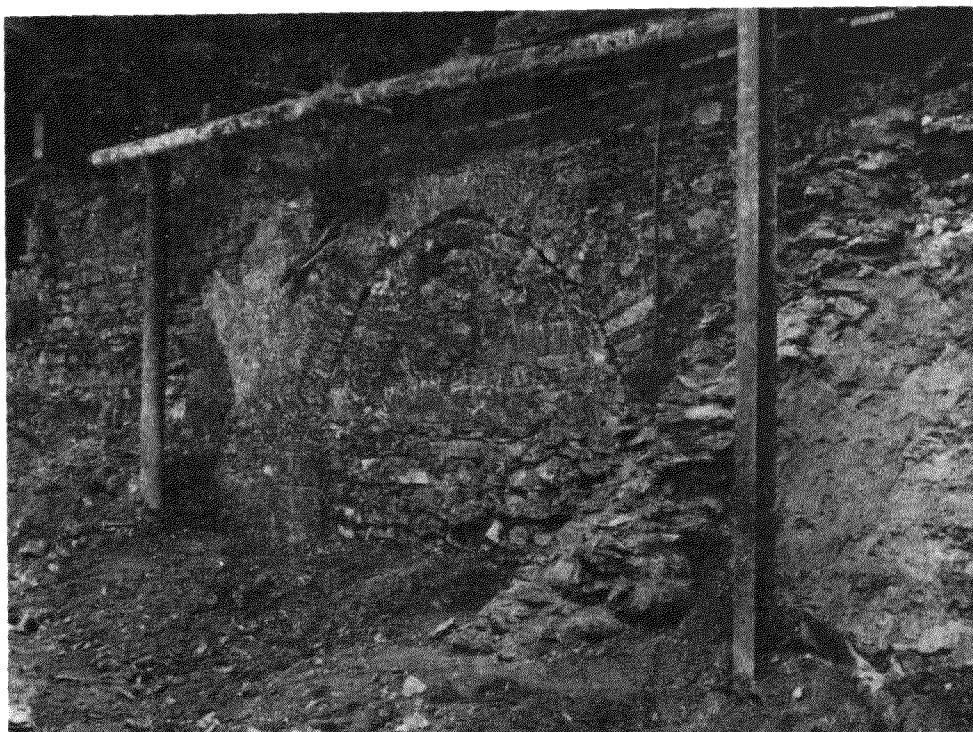
Proto každá příležitost při stavebních pracích byla použita k tomu, abychom se mohli konečně dopátrat pravdy. S dosavadními výsledky výzkumů a dokumentací seznamuje naposled studie Huberta Ječného (Ječný, v tisku).

Je naděje, že plánovaná sonda v nádvoří domů čp. 573 a 957/I zachytí úplný řez hradebním systémem první poloviny 13. stol. a snad umožní i dokumentovat původní terén severně hradby. Největší naději vkládáme ale v předstihový výzkum areálu stanice metra trati IB „Jungmannovo náměstí“, kde řez opevněním by mohl pokračovat z Perlové ulice až na Jungmannovo náměstí napříč Tomkem zmíněných prohlubní (příkop a vodoteč) a tak odkrýt celou geologickou a archeologickou situaci opevnění a dalších skutečností, významných pro poznání pravdy o ohrazení Starého Města a pravobřežního osídlení z počátků Prahy, jako hlavního sídla českého státu.

Realizace naznačených plánů bude umožněna tím, že naše požadavky na předstihové výzkumy jsou vtěleny do projektů výzkumů, jako součást projektové dokumentace na výstavbu trati IB metra.

Touto formou jsme nezajistili předstihové výzkumy na trati IA metra. Proto i předstihový výzkum na území vestibulu stanice „Můstek“, ač řádně požadovaný a vtělený do podmínek výstavby stanice, nebyl nakonec uskutečněn, protože při výstavbě nastaly komplikace a zdržení (geologický, tzv. „pražský zlom“).

Museli jsme se tedy spokojit jen s archeologickým dohledem při hloubení jámy pro výstavbu vestibulu. Velmi náročný dohled (Ladislav Špaček) nepřinesl zatím materiál, z něhož by bylo možno získat ucelený pohled na obsah celé kubatury vytěžené základové půdy. Přesto však stavbaři odhalili dvě lokality, obsahující doklady, které upřesňují nebo dokonce mění dosavadní údaje v literatuře o ulici Na můstku a o existenci příkopů pod Národní třídou a ulicí 28. října, jakož i vodoteče na Václavském náměstí a Příkopech.

Obr. 2. Čelo kamenného mostku přes polozasypaný příkop. Celkový pohled na stav po obnažení. V pravém dolním rohu maninská štěrkopísková terasa, vlevo od ní pískové vyklínění a dále vlevo řez břidlicovou opěrnou zdí příkopu. Ve středu snímku plně zachovaný oblouk mostního čela a pilíř mostku se zbytky omítky. V lici čela mostku dosud patrná zadržka sklepního prostoru. Pod vrcholem oblouku sonda do zadržky sklepního vhozu. Památka bude prezentována bez zadržky sklepního prostoru, za kterou bude viditelná základová zeď domu čp. 380. Foto Z. Helfert.

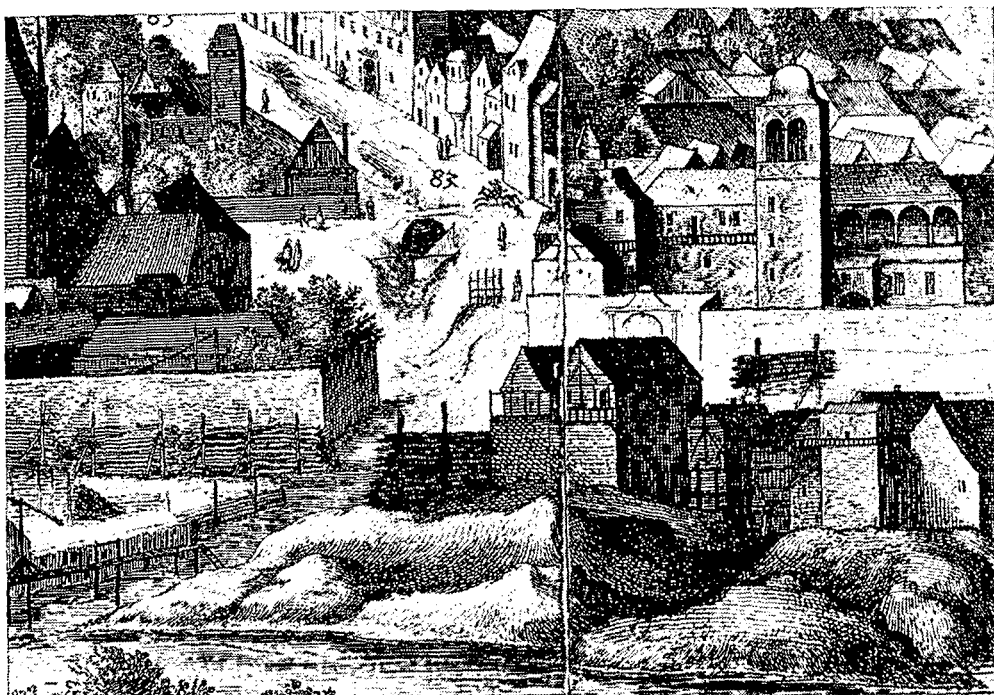
Stavbaři vyhloubili jámu pro vestibul na křižovatce Příkopů, ulice 28. října a Václavského náměstí. Výkop zasáhl prostor ulice Na můstku až po ústí Provaznické ulice. A zde po obnažení základového zdiva domů čp. 378 až 380/I se objevil první soubor závažných skutečností. Odbor stavební archeologie Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody dokumentoval nejprve geologický výchoz štěrkopískové maninské terasy, výkop jejího materiálu pro příkop, řez břidlicovou opěrnou zdí příkopu, mezi níž a intaktní maninskou terasou nasypávali postupně při výstavbě zdi písek, aby štěrkopískové vrstvy a opěrná zeď byly řádně vyklíněny. Největším překvapením byl ale nálezkou části opukového mostku, založeného do opěrné zdi příkopu a na pilíř, postavený do konsolidovaného zásypu příkopu. (Vrchní plocha zásypu je v úrovni cca 190,67 m n. m. Dnešní úroveň ulice Na můstku je 195,55 m n. m.) Další oblouk, podpíraný tímto pilířem, se zachoval jen zčásti. Zbytek byl zničen výstavbou domu čp. 379/I. Zachované čelo mostního oblouku a jeho pilíř jsou situovány před základovou zdí domu čp. 380/I, který postavili v polovině 19. století. Podle situace domu čp. 380/I a k němu připojené nové branky (vystavěna asi v r. 1463), zakreslené v katastrálním plánu z roku 1841, lze bezpečně usuzovat, že starý dům čp. 380/I, zbořený v polovině 19. století spolu s brankou, stál na nalezeném mostku. Klenba mostku byla použita jako sklepení domu tím, že vyzdili uzavěru prostoru sklepa do líce mostku a v zadržce ponechali vhoz a větrací otvor, později zazděný. Dosud nevíme, zda i na zbytku mostku

stál objekt se sklepením pod mostním obloukem. Podle zbytků zdíva pod sklepy domu čp. 379/I z poloviny 19. století lze soudit, že dům zbořený před výstavbou dodnes zachovaného objektu nestál již na mostku (pokud zaměření je přesné), ale byl usazen do násypu v příkopě.

Zachované torzo můstku uniklo zboření při výstavbě nového domu čp. 380/I v polovině 19. století tím, že novostavbu posunuli na nově vyměřenou uliční čáru po roce 1841, která navázala na nároží domu čp. 382/I, aby se přizpůsobila nové ose jižní části ulice Na můstku. Proto základy nového domu a jeho sklepy postavili až za východním průčelím mostku do dokonale konsolidovaného zá- sypu příkopu, když před tím zbořili zbytek mostního oblouku, pilíře i opěrné břídlové zdi příkopu. Polohu domu čp. 380/I, který postavili na mostek po zru-

Obr. 3. Praha v roce 1562. Výsek z prospektu *Praga Bohemiae Metropolis Accuratissime Expressa*. Část Starého Města mezi Vltavou a hradbou Nového Města pražského. V levém horním rohu znázorněn kostel sv. Jindřicha, pod ním vpravo zříceniny kostela P. M. Sněžné a odtud se táhne příkop mezi oběma městy až k řece. V pravém dolním rohu dnes stojí Národní divadlo. Foto Z. Helfert.

Obr. 4. Praha v roce 1606. Výsek ze Sadelerova prospektu. Pohled na ústí vodoteče do Vltavy severně dnešního městiště Národního divadla. Foto Z. Helfert.

šení jeho funkce po výstavbě části ulice Na můstku mezi Provaznickou ulicí a Koňským trhem (někdy kolem roku 1463), můžeme názorně vidět na známém modelu Prahy z roku 1830, dnes vystaveném v Muzeu hlavního města Prahy.

Velká sonda do historie Prahy, výstavba metra, odhalila tak další památky, které nejen představují další kaménky do skladby mozaiky vývoje pražské zástavby, ale budou i zdobit na místě svého nálezu část stěny vestibulu stanice „Můstek“. Budeme mít tedy v pražském metru skutečný historický můstek ve stanici „Můstek“, jako doklad původu názvu ulice a křižovatky. Bude to nevědní historický doplněk moderního interiéru — viditelná sonda do historie Prahy.

Další objev, provedený stavbaři při hloubení jámy pod východním koncem ulice 28. října, byl pěkně vybagrovaný geologický výchoz v průčelí západní části vestibulu. Dobře čitelná stěna geologického výchozu ukazovala dvě prohlubně, mezi nimiž byl zřetelný val. Výchoz byl obnažen v šíři necelých 9 metrů. Celý systém dvou prohlubní a valu byl původně široký asi 12 m. (Val v původní koruně cca 2 m; severní prohlubeň v koruně cca 4,5 m; jižní vodoteč asi 5,5 m.) Zajímavá skladba profilu, podrobená expertíze geologa (Řezníček, 1976) dává naději, že pečlivým srovnávacím studiem bude možno se přiblížit k pravdě o opevnění pravobřežního sídliště, slavné „civitas“ latinských písemností a části „Mezigradů“ židovských dokumentů.

Dnes můžeme jen konstatovat, že Tomek správně interpretoval staré archi-válie. Zůstává ale nadále nevyřešeno, zda poznané dvě prohlubně s valem, z nichž jižní byla onou „strouhou“, odvádějící vodu na západ do Vltavy, nově vyhloubili zároveň s výstavbou opevnění v první polovině 13. století, či zda se

jedná o část starší zábrany vniknutí do sídliště, zbudované snad s využitím přírodní vodoteče. Skladba geologického profilu napovídá druhé alternativě.

Praha kolem poloviny 13. století byla významným a výstavným sídlištěm typu „města“. Vývoj takového útvaru nemohl být krátký a potřeba ochrany nemohla vzniknout až těsně před polovinou 13. století. Vždyť již pro 12. století máme v Praze značný počet doložených románských dvorců s kamennými domy, výstavné kostely a kamenný most, spojující obě části sídliště, chráněného akropolí — Hradem, a dalším hradem — Vyšehradem. To vše tvořilo již dávno před výstavbou známého opevnění ve 13. století skutečné „město“, útvar obdivovaný v počátcích svého vývoje známým Ibrahímem Ibn Jakubem v roce 965. Takový útvar nemohl přece být bez jakékoli obrany, a to tím spíše, že již dnes bezpečně víme, že levobřežní „suburbium“ starší opevnění mělo, ač co do obsahu a hospodářského významu výstavby (podle našich dosavadních znalostí) se nemohlo rovnat pravobřežní „civitas“ (Píša, 1971). Víme také, že i jiná „města“, např. Krakov, měla svůj „civitas“ chráněn jednoduchým opevněním (Radwański, 1975, s. 110—128). I tato srovnání umožňují vysvětlit důvody pro citované pracovní domněnky o starším opevnění na pravém břehu Vltavy. Nejobtížnější úlohou bude bezpečně zjistit, kdy a kde toto opevnění postavili. Konfigurace terénu pobřežní nivy umožňuje uvažovat i o samostatných hrazených okrscích, kde jsou také soustředěny nejvýstavnější dvorce s kvádríkovými kamennými domy a nejstarší kostely. Opevnění na linii Národní, Příkopy, Revoluční mohlo pak vzniknout po zahuštění výstavby mimo nejstarší okrsky na nivě i na maninské terase. Tato linie totiž je nejkratším a terénně nejvýhodnějším spojením obou styků maninské terasy s řekou za využití geology zjištěných depresí (Píša, 1958). I když nemůžeme považovat lidové báje a tradice, zachycené novějším historickým povídáním (značně nadneseným!) pro český lid (Hájka Václava ..., 1918, s. 247) za historický doklad nebo pramen, nesmíme vše beze zbytku odmítnout, aniž máme pro to doklady nebo logické důvody. Spíše musíme zkoumat, zda v daném stupni společenského vývoje byla jiná slovanská sídliště podobného charakteru a typu nějak opevněna. Analogie sídelních okrsků na terénních vlnách známe (i když v rovinách) např. ze Zala-váru nebo našich Mikulčic. Tradice západoslovanských sídlišť v určitém období umožňuje tedy předpokládat podobnou formu vývoje i pro osídlení pražského luhu a proto je naší povinností probádat podle možností všechny lokality, kde bychom tuto domněnku mohli osvětlit nebo potvrdit, či jasně vyvrátit.

Nedostatek dokladů pro starší opevnění, nebo osídlení z doby zkazek a bájí není rozhodující, protože území Starého Města je probádáno minimálně a historicky prokázané katastrofální povodně jistě starší vrstvy značně narušily nebo dokonce úplně zničily.

Nález pohřebiště z 9. a 10. století na městišti domu čp. 310/I v Bartolomějské ulici dokládá, že nové opevnění ze 13. století nemohlo být s největší pravděpodobností zbudováno na místě staršího. Umístění pohřebiště naopak umožňuje další prohloubení domněnky o starším opevnění, a to jak sídlištních okrsků, tak i na maninské terase na linii Národní, Příkopy, Revoluční (Borkovský, 1948). Pohřebiště dokládá osídlení nivy podél hlavní komunikace od jihu, samo se rozkládá mimo sídliště na výše položené terase. Závěr Borkovského nálezové zprávy o osídlení „řemeslníky, pracujícími kovem“ (Borkovský, 1948, s. 479) souhlasí se zasvěcením rotundy, postavené na nejvyšším místě okrsku, tj. sv. Vavřinci. Nalezená rotunda byla vystavěna asi v první polovině 12. století. Lze se domnívat, že nebyla postavena na volné ploše (Merhautová, 1971, s. 267 až 269).

V dnešní fázi bádání o pravobřežním opevnění nebude na škodu si zopa-

kovat heslovitě některé podklady, které posloužily k vyřčení domněnky o starším opevnění.

1. Vojenská tažení na Prahu

a) Jindřich III. v roce 1042 přitáhl ku Praze a položil se na okolních vrškách. Kosmas se „nedověděl nic, co by se tam stalo pamětihodného...“. Proč Jindřich nepoplenil bohaté pravobřežní sídliště, když ... „vtrhl do české země, skoro celou ji nepřátelsky poplenil a zapálil mnohé hrady...“?

b) Olomoucký Svatopluk vpadl v roce 1105 do Čech a přitáhl k pražskému Hradu. Mezi Hradem a Vyšehradem se pohyboval přes Brod u Buben (Maniny) a utábořil se na sobotním tržišti (Karlovo náměstí?). Opět chybí zpráva o poplenu sídliště. Cestu si Svatopluk nezkrátil přes sídliště brodem pod Hradem. Proč?

c) Tutéž cestu mezi Hradem a Vyšehradem použil v roce 1109 Vladislav I. Proč? Nabízejí se odpovědi: Protože sídliště „civitas“ i „suburbium“ byly asi opevněny.

2. Obsah sídliště před rokem 1230 (uvnitř hradeb z poloviny 13. století)

a) Kostely

Do roku 1118 jsou zde doloženy dva kostely.

Do poloviny 12. století (po zhoubné povodni v r. 1118) stálo určitě již šest kostelů a v roce 1230 jedenáct kostelů.

Podle zasvěcení a nezaručených zpráv, resp. jiných nepřímých dokladů se domníváme, že navíc stálo:

čtyři kostely do r. 930 (z nichž jeden podle interpretace nálezové zprávy z konce 9. století),

tři kostely mezi polovinou 12. století a rokem 1230 (Piša, 1965).

b) Doložené kvádříkové domy ve dvorcích

Do poloviny 12. století stálo podle slohové analýzy šest dvorců, dodnes zachovaných, nebo jinak bezesporu doložených.

Jeden židovský dvorec stál již tehdy podle interpretace výsledků archeologického výzkumu, zvláště pak širších nálezových okolností. Do roku 1230 postavili čtyřicetčtyři kvádříkových domů ve dvorcích (Piša, 1971). Obě sídliště spojoval od poloviny 12. století kamenný most.

Dodnes zachovaný obsah zástavby můžeme doplnit zněním kronik a dalších písemností, které výmluvně hodnotí význam Prahy a její růst od 9. do poloviny 13. století (Tomek, 1855, s. 4—169; Piša, 1965, s. 21—25).

V závěru lze uvést, jak nová zjištění památek, archeologicky dokumentovaných Ladislavem Špačkem, měřicky zachycených kolektivem Bohunky Kunftové, zapadají do lokalizace Havelské brány v objektu čp. 404/I a pískovcového pilíře pod sklepy a chodníkem na rozhraní domů čp. 379 a 380/I (Vodičková, 1972, s. 202—208).

Monumentální Havelská brána směřovala osou své brány do dnešního bloku domů na jihozápadní straně Václavského náměstí (Janák, 1933, s. 173 až 180). Hranice zahrady kláštera P. M. Sněžné naznačuje asi komunikaci před založením Nového Města směrem k Rybníčku. Severovýchodně brány stál dvorec rychtáře, část objektu čp. 404/I. Dvorec nejspíše sahal až k dodnes patrné věži objektu čp. 403/I. Někdy po zrušení funkce staroměstského opevnění císařským prosincovým dekretem Karla IV. z roku 1367 (Tomek 1866, s. 254) doplnili, spíše však nahradili dosavadní komunikaci mezi oběma městy nově

proraženou ulicí nezastavěnou částí dvorce rychtáře (dnešní část ulice Na můstku mezi Rytířskou a Provaznickou ulicí). Přes dosud existující příkop postavili asi dřevěný most na pískovcové pilíře, z nichž východní nalezen při adaptaci objektů čp. 379 a 380/I. Poloha pilíře svědčí o tom, že osa mostu směřovala na staré předmostí Havelské brány před opevněním, tj. na místě severovýchodní části bloku domů mezi ulicí 28. října a Jungmannovým náměstím. Příkop po zrušení funkce opevnění postupně zasypávali, před starým předmostím rostl před klášterem hřbitov a tak nový kamenný most, který založili již do polo-zasypaného příkopu, směřoval svou osou poněkud východněji, asi na roh gotického domu čp. 772/II. (Jeho zbytky zbořeny při výstavbě metra v novodobě upraveném objektu téhož popisného čísla.)

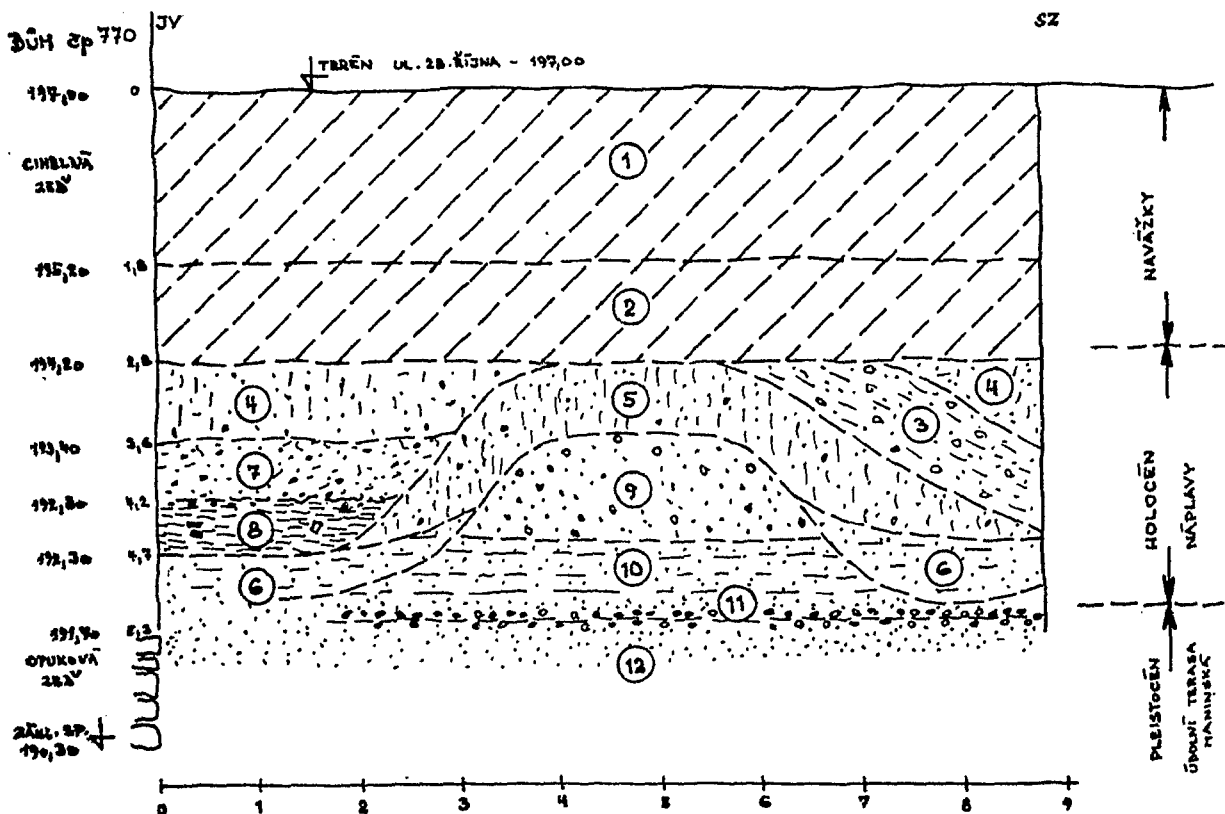
Růst výstavby a významu Nového Města byly příčinou, že příkop co nejdříve úplně zasypali, aby mohli v pokračování nové ulice zřídit pohodlnou komunikaci, jejíž osa směřovala na dnešní širší Václavského náměstí mezi domy čp. 772 a 346/II, protože tehdy stál již blok domů východně městiště kláštera u P. M. Sněžné. Tak vznikla část ulice Na můstku mezi Provaznickou ulicí a Václavským náměstím. Tak významná ulice byla záhy obestavěna domy. Starý kamenný můstek, který ztratil funkci, se hodil jako sklepení a základy pro dům čp. 380/I, spojený s nově vybudovanou brankou na místě parkánové hradby starého opevnění. Pokud je datum postavení nové branky (1463) správné, potom naznačený vývoj změny spojnice Starého a Nového Města netrval ani sto let. Není dosud jasné, zda i dům čp. 379/I stál na mostku a jak vypadala původní výstavba objektu čp. 378/I. Jisté je, že sklepení obou domů doznala půdorysných změn, což dokládá, že jejich vývoj nebyl jednoduchý a souvisel úzce s naznačenými změnami komunikace u Havelské brány. Kamenný mostek nebyl asi dlouho ve funkci, protože jeho čelo až do nálezu mělo dobře zachovanou omítku. Využití prostor pod mostní klenbou pro zbudování domovních sklepů není zde ojedinělé. Podobně byl využit i Juditin most na malostranské straně (Čarek, 1947, s. 334—335).

Nebude bez zajímavosti ještě upozornit na to, že monumentální a reprezentativní Pražská brána byla postavena do starého příkopu opevnění na hlavní dálkové spojnici od východu asi o 12 roků později, než nová branka Na můstku.

S naznačeným postupem změn komunikace mezi oběma městy při Havelské bráně nutno srovnat závěry archeologů o nálezech v zásypu příkopu kolem Můstku (Janská—Šádová, Špaček). Uměleckohistorický pohled na pískovcový kvádrový pilíř a zbytek mostku není v rozporu se shora uvedeným postupem výstavby mostů přes příkop. V obou případech jde o typickou středověkou práci. Pískovcový pilíř se hlásí svým opracováním a pojednáním spar, jakož i skladbou kvádrů do vrcholné gotiky doby lucemburské. Na její tradice ještě navazuje tvar mostního oblouku, zatím co vyzdění mostku s hrubou omítkou a méně kvalitní maltou svědčí o méně pečlivé práci, s kterou se dost často setkáváme u běžných staveb v první polovině 15. století po roce 1419.

Nebude na závadu, když ve světle nově zjištěných skutečností o situaci Havelské brány a hlavně o vývoji ulice Na můstku, budou podrobeny revizi interpretace zápisů ve staroměstských městských knihách. Již dnes lze u některých odstavců publikace Miloše Liera odhalit nesrovnalosti s nově zjištěnými fakty (např. srovnávání věžového domu v čp. 404/I s „klenotem města“, tj. mohutnou střední věží nad průjezdem Havelské brány; rozlišení domů „ležících na příkopích“ nebo na „mostku“; správná dislokace „jednoho domu na mostku a dvou domů na příkopích, k němu připojených“; „...a malým sklepem domovním, spojeným se sklepem pod mostkem“ atp. (Lier, 1922—1923, s. 1—4, 34—39).

Dokumentace nálezů na stanici metra „Můstek“ opět ukázala, že i v hustě zastavěném sídlišti, kde základová půda komunikací je přesycena inženýrskými sítěmi, lze ještě sehnat dost dokladů z minulosti, z kterých lze správnou interpretací sestavit další pravdivé díly obrazu vývoje města.

Obr. 5. Praha-Staré Město. Geologický výchoz pod ulicí 28. října. Pohled k západu na stěnu jámy pro vestibul metra. Kreslila ing. B. Kunftová podle ing. T. Rezníčka.

Legenda: 1 – Hlinitopísčité novodobá navážka – stavební suť, hlína, 2 – Hnědá písčité hlína s četnými úlomky opuk, křemenců, břidlic, ojediněle starých cihel – historická navážka, na spodu přechází do tmavěhnědé jílovitopísčité hlíny s úlomky zetřelého dřeva. 3 – Světlehnědý slabě jílovitý šterkopísek s oblázky vel. 1–5 cm, 40 %, oblázky viditelné orientované ve vrstvičkách pod sklonem 15–20° od vodorovné, valounky uložené na plocho, na spodu vrstva čistého, rezavěhnědého písku středně zrnitého s četnými drobnými valounky. 4 – Hnědý jílovitý písek s nepravidelnými polohami tuhých písčitých hlín a sypkým středně zrnitým pískem s nepravidelně uloženými oblázky vel. 1–7 cm, 5 %. 5 – Tmavěhnědá písčitojílovitá hlína tuhá s hojnými rezavými zátekami, se zuhelnatělými dřívky – úlomky vel. 0,5 cm, s ojedinělými valounky vel. 1–4 cm, na spodu vrstvy, zhruba v hloubce 4,5–5 cm přechází do hrubého vytříděného písku (6) s mezivrstvičkami hlinitého písku o mocnosti 2–5 cm. 6 – Hnědý až tmavěhnědý hlinitý písek se střídavými polohami světlého čistého písku s ojedinělými oblázky vel. do 4 cm s pozvolným, málo zřetelným přechodem do spodních vrstev (10). 7 – Světlehnědý, místy ve vrstvičkách rezavý písek silně slídnatý, středně zrnitý s ojedinělými valounky vel. 1–6 cm, 5 %, které na spodu vytvářejí nepravidelnou vrstvu, styk (7) a (8) je zprohýbaný s četnými valounky vel. 3–5 cm s jílovitopísčitou tmavohnědou výplní o celkové mocnosti 5–8 cm. 8 – Tmavěhnědý až černý tuhý jíl silně zavlhlý – bahitý náplav – s četnými organickými zuhelnatělými zbytky s ojediněle zapadlými úlomky poloopracovaných nebo jen ostrohranných křemenců a břidlic, s jedním zapadlým ostrohranným úlomkem světlešedivého křemence vel. 15x5x3 cm. Ve vrstvě bylo nalezeno několik archeologických střepů, jejichž hodnota není autorovi známa. 9 – Světlehnědý šterkopísek s hojnými valounky křemene, břidlic, křemence vel. 0,5–5 cm, ojediněle až vel. 10 cm, 50 %, valounky uloženy ve vodorovných vrstvičkách s mezivrstvičkami jílovitého písku tmavěhnědého, středně až hrubozrnného, v písku též ostrohranné nebo jen částečně opracované úlomky světlehnědých až bělavých křemenců vel. 3–8 cm. 10 – Světlehnědý středně až hrubozrnný písek s častými mezivrstvičkami jílovitého, jemně až střednězrnitého písku hnědého, ojediněle valouky vel. 0,5–3 cm, na spodu plynule přechází do (11). 11 – Asi 20 cm mocná vrstva valounků vel. 1–7 cm, 70 % s hrubě písčitou výplní – pravděpodobně „dlažba“ – zachovaný styk holocenních náplav a šterkopísku údolní manické terasy. 12 – Světlehnědý až žlutohnědý středně zrnitý čistý písek, po rozpojení sypký, suchý, s ojediněle roztroušenými valounky vel. 1–5 cm, 5 % – údolní terasa manická. (Autor legendy ing. T. Rezníček: Odborný geologický posudek, prosinec 1976.)

Archív hlavního města Prahy, sbírky plánů, vedut, fotografií.
Odbory pro výstavbu ONV v Praze 1 a 2, archívy plánů.
Muzeum hlavního města Prahy. Langweilův model Prahy z r. 1830.

Literatura

- Borkovský, I.: Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze I. *Slavia Antiqua*. 1. Separát. Poznaň 1948.
Čarek, J.: Románská Praha. Praha 1947.
Hájka Václava z Libočan Kronyka Česká. Podle originálu z roku 1541 vydal V. Flajšhans. 1. Praha 1918.
Janák, P.: Co můžeme se ještě dozvědět o středověku Václavského náměstí? Kniha o Praze. 4. Praha 1933.
Janská, E.: K výzkumu pražského opevnění. Staletá Praha. 6. Sborník Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody. Praha 1973.
Ječný, H.: Archeologické příspěvky k poznání staroměstského opevnění. Pražský sborník historický. 11. Praha, v tisku.
Líbal, D.—Píša, V.: Nově objevená brána a hradební věž středověkého opevnění Starého Města pražského. Zprávy památkové péče, 14, 1954, č. 9—10. Praha.
Líbal, D.—Píša, V.: Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu. Ochrana památek. 2. Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1958. Praha.
Lier, M.: Z dějin domů čp. 382, 381, 380, 379, 378/I až do zboření brány na Můstku. Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu pro ochranu památek. 9. Praha 1922, 1923.
Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.
Píša, V.: Stará tvář pražské půdy. (Nové poznatky o ztvárnění povrchu země, zachovaném v půdorysu historického jádra Prahy.) Ochrana památek. 2. Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1958. Praha 1958.
Píša, V.: O vývoji Prahy v raném feudalismu. Staletá Praha. 1. Praha 1965.
Píša, V.: Románské domy v Praze. Příspěvek k poznání kvádřikových staveb. Monumentorum tutela. 7. Bratislava 1971.
Radwański, K.: Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny. Kraków 1975.
Ruth, F.: Kronika královské Prahy a obcí sousedních. Praha 1903.
Řezníček, T.: Inženýrsko geologický posudek umělého geologického výchozu ve stavební jámě budovaného podchodu na Můstku v ulici 28. října. Praha, prosinec 1976. Rukopis v archivu odboru stavební archeologie Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody.
Tomek, W. W.: Dějepis města Prahy. 1. Praha 1855.
Tomek, W. W.: Základy starého místopisu pražského. 1. Praha 1866.
Vodičková, J.: Gotický pilíř na Můstku. Památková péče, 72, č. 4, Praha 1972.

Neue Erkenntnisse über die Befestigung der Prager Altstadt

Das Vestibül der Metrostation „Můstek“ wird eine Rarität zwischen den Metrostationen sein. Ein Teil einer ihrer Wände wird nämlich eine Illustration des Stationsnamens bilden, einer tatsächlichen historischen Brücke, die an ihrer Auffindungsstelle konserviert werden wird.

Die Erbauer des Metro entdeckten bei der Förderung von Erdmassen aus der Fundamentgrube für das projektierte Vestibül mehrere Denkmäler aus dem System der Altstadtbefestigung. Unter den Kellergewölben der Häuser Nr. 379 und 380/I in der Gasse Na můstku tauchte abermals vor der Grenzmauer beider Häuser ein

Pfeiler aus Sandsteinquadern auf, der zu Beginn der 70er Jahre bei der Rehabilitierung genannter Häuser zutage getreten war. Dicht bei seiner Ecke erschien vor den Fundamenten beider Häuser ein aus gebrochenem Pläner gemauerter Pfeiler. Auf ihm lagen die Spitzbogen der Vorderfront des Brückenbogens. Das Mauerwerk trug noch Spuren des Verputzes. Einer der Bogen war beinahe vollkommen durch den Hausbau Nr. 379/I vernichtet, der zweite erhielt sich nur in einer Tiefe von mehreren Dezimetern, der Rest der Wölbung wurde wieder bei der Errichtung des Hauses Nr. 380/I Mitte des 19. Jh. vernichtet. Das Mauerwerk des Pfeilers und eines Teiles des Brückenbogens erhielt sich deswegen, weil die neue Strassenlinie hinter die Frontmauern des auf der Brücke stehenden alten Hauses Nr. 380/I zurückverlegt wurde. Der erste Brückenbogen stützte sich in die Schieferstützwand des Befestigungsgrabens, der in der ersten Hälfte des 13. Jh. in die aus Kiessanden bestehende Flussterrasse eingegraben worden war. Zwischen den groben Kiesen der Flussterrasse und der Stützwand ist die Auskeilung der Terrasse und Mauer mit feinem Flusssand zu beobachten.

In der Grube unter der 28.-Oktobergasse skizzierte sich nach der Herausbaggerung des Erdreiches deutlich ein geologischer Aufschluss. Es waren in ihm zwei Vertiefungen sichtbar, zwischen denen sich der Wall skizzierte. Die zur Neustadt gerichtete Vertiefung hatte die Funktion einer Wasserrinne. Aus schriftlichen Quellen ist bekannt, dass die Altstadtbefestigung aus zwei Gräben und einer Wasserrinne bestand, durch welche Wasser in die Moldau abgeleitet wurde. Der geologische Aufschluss und seine Auswertung durch einen Geologen erlauben eine weitere Arbeit an der Vermutung, ob es sich hier nicht um den Rest einer älteren Befestigung einer rechtsuferigen Siedlung handelt.

Der Inhalt der Überbauung dieser Siedlung und ihre Bedeutung, die vielleicht auch von Ibrahim Ibn Jakob im J. 965 erwähnt wurde, ermöglichte die früher geäußerte Annahme entweder irgendeiner Befestigung, und zwar an der Stelle der Befestigung aus der ersten Hälfte des 13. Jh. (die Linien der Strassen *Národní třída*, *Přikopy*, *Revoluční třída*), oder konnten es umgrenzte Siedlungsbezirke gewesen sein, die auf den Geländewellen situiert waren. Die Vermutung stützen auch einige Berichte aus der Kosmas-Chronik über den Verlauf militärischer Operationen in Prag. Die Volkstraditionen und Sagen über die älteste Geschichte des slawischen Prag können nicht als Anhaltspunkte für die Vermutung in Betracht gezogen werden, doch wird trotzdem untersucht werden müssen, ob in ihnen doch nicht irgendein historischer Kern der Wahrheit enthalten ist.

Aus diesem Grunde plant man vor der Erbauung der Station im Areal des Jungmannová-Platzes eine Vorsprungsgrabung, bei der ein Schnitt durch die Befestigung aus der ersten Hälfte des 13. Jh. (Perlová-Gasse) bis zum Ende des Systems Graben – Wall – Wasserrinne unter dem Jungmannová-Platz realisiert werden soll. Deswegen verfolgt man sorgfältig alle Abdeckungen der Fundamentermassen in der Altstadt, um alles zu erfassen, was dazu verhelfen würde, die Wahrheit über die Anfänge des historischen Prag zu ergründen.

Die abgedeckten Denkmäler beim Bau des Metrovestibüls verhalten zusammen mit dem früher identifizierten Havel-Tor (im Hofflügel des Objektes Nr. 404/I) zur Interpretierung des Zwecks der steinernen Brücke, des Pfeilers aus Sandsteinquadern und der Entwicklung der ganzen Gasse Na můstku.

Nach der Aufhebung der Funktion der Altstadtbefestigung durch Karl IV. (1367) wurde etwa in dem nicht überbauten Teil des Hofes Nr. 404/I der heutige Teil der Gasse bis zum Wallgraben (bis zur Provaznická-Gasse) durchbrochen und dann eine von Sandsteinquaderpfeilern gestützte Holzbrücke errichtet, deren Achse auf das Vorgelände der alten Brücke in der Achse des Havel-Tores gerichtet war. Dadurch wurde die Situation des Pfeilers vor der Grenzmauer der Häuser Nr. 379–380/I, der mit der Giebelwand ungefähr einen Winkel von 45° bildet, erklärt. Nach der Überbauung des Brückenvorgeländes in der Neustadt hat man in dem bereits halbverschütteten Graben eine neue Steinbrücke errichtet, deren Achse etwas nach Osten gerichtet war. Nach der vollkommenen Verschüttung des Grabens und der Anlegung einer neuen Gasse (zwischen der Provaznická-Gasse und dem heutigen

Wenzelsplatz) nützte man die Brücke als Keller und Fundamente von Häusern aus und zu dem am Rande stehenden (Nr. 380/I) wurde auch das sog. Neue Tor angebaut (1463), das samt dem Hause Mitte des 19. Jh. niedergerissen wurde. Der neue Teil der Gasse Na můstku hatte schon seine Achse auf die heutige Breite des Wenzelsplatzes gerichtet.

So verhalf der Bau der Untergrundbahn nicht nur Denkmäler zu entdecken, sondern mit ihrer Hilfe auch richtig den Ursprung des Strassennamens zu erklären und die wahrscheinlichste Entwicklung der Kommunikation zwischen der Alt- und Neustadt nach dem J. 1367 bis zum J. 1463 zu bestimmen.

- Abb. 1. Situation der Umgebung des Havel-Tores und der Gasse Na můstku in Prag—Altstadt. Von Ing. B. Kunftová nach dem Plan aus dem J. 1841 gezeichnet.
- Abb. 2. Die Stirnwand der Steinbrücke über dem halbverschütteten Graben. Blick auf den Stand nach der Freilegung.
- Abb. 3. Prag im J. 1562. Ausschnitt aus dem Prospekt Praga Bohemiae Metropolis Accuratissime Expressa. Teil der Altstadt zwischen Moldau und der Stadtmauer der Prager Neustadt.
- Abb. 4. Prag im J. 1606. Ausschnitt aus dem Sadeler-Prospekt. Blick auf die Mündungsstelle der Wasserrinne in die Moldau nördlich des Nationaltheater-Platzes. Photo Z. Helfert.
- Abb. 5. Prag—Altstadt. Geologischer Aufschluss unter der 28.-Oktobergasse. Blick von Westen auf die Grubenwand für das Metrovestibül. Von Ing. B. Kunftová nach Ing. T. Řezníček gezeichnet.